

הרב מיכאל לוצקי שליט"א - הקורע בחמתו ועל מתו כל המקלקלין פטורים בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. המשנה והברייתא וסוגיות הגמרא
- ג. יסודות בפירוש מהלך הסוגיא ומסקנתה לפי כמה משיטות הראשונים: רש"י, תוס', רמב"ם, בעל המאור, רמב"ן
- ד. היחס בין המחלוקת בחובל ומבעיר למחלוקת בעניין מלאכה שאינה צריכה לגופה
- ה. גדרים בעניין "מקלקל" העולים מסוגייתנו לפי שיטות ראשונים אלה
- ו. גדרים ב"מלאכה שאינה צריכה לגופה" העולים מסוגיא זו
- ז. קורע שלא על מנת לתפור – האם נחשב כמקלקל כמלאכה שאינה צריכה לגופה או שאינו מלאכה כלל?
- ח. הערה בנושא בל תשחית
- ט. אחרית דבר

א. פתיחה

בעמודים דלהלן נעסוק בסוגיית הגמרא בעניין הקורע והמקלקל. סוגיא זו עוסקת במישורים בהגדרת הפטור של "מקלקל" במלאכות שבת, ובעקיפין גם בהגדרת "מלאכה שאינה צריכה לגופה" ועוד. תחילה נסקור את מבנה הסוגיא, לאחר מכן נראה כמה יסודות בשיטות הראשונים בסוגיא זו, נעלה כמה הגדרות ב"מקלקל" וב"מלאכה שאינה צריכה לגופה".

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

אגב הדברים נעסוק בקורע שלא על מנת לתפור – בהגדרת הפעולה וסיבת הפטור עליה, וכן בקורע בכעסו ולהטיל אימה, מצד הלכות דעות והלכות בל תשחית.

ב. המשנה והברייתות וסוגיות הגמרא

במשנה (קה:): נאמר: "הקורע בחמתו ועל מתו, וכל המקלקליו, פטורין. והמקלקל על מנת לתקן שיעורו כמתקן".

בגמרא מובאים שני דיונים הפותחים בברייתות שלכאורה אינן עולות בקנה אחד עם משנה זו. בדיון הראשון הקשו על משנתנו מברייתא בה לכאורה בדיוק ההפך מהמשפט הראשון של המשנה. במשנה נאמר "הקורע בחמתו ועל מתו פטור", ואילו בברייתא נאמר: "הקורע בחמתו ובאבלו ועל מתו, חייב. ואע"פ שמחלל את השבת יצא ידי קריעה". ובדיון השני הקשו על המשפט השני של המשנה מברייתא בה מובאת חריגה מהכלל של המשנה. במשנה נאמר "כל המקלקליו פטורין", ואילו בברייתא נאמר "כל המקלקליו פטורין, חוץ מחובל ומבעיר".

הדיון הראשון של הגמרא פותח בחילוק בין המשנה, בה הקורע על מתו והקורע בחמתו פטורים, לבין הברייתא, בה הקורע בחמתו ועל מתו חייבים. המשנה עוסקת בקורע על מת שאין עליו חובת קריעה, ולכן נחשבת הקריעה לקלוקל, ואילו הברייתא עוסקת בקריעה על מת שיש עליו חובת קריעה, ולכן נחשבת הקריעה לתיקון. ישנו פרוט בגמרא של חיובי קריעה שאינו נוגע לעיקר הנדון שלפנינו

לגבי קורע בחמתו הגמרא בתחילה מחלקת בין המשנה, שבה הקורע בחמתו פטור, שהיא כדעת ר' שמעון הפוסט במלאכה שאינה צריכה לגופה, לבין הברייתא, שבה הקורע בחמתו חייב, שהיא כדעת ר' יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה. אלא שהגמרא מקשה שאין בכך פתרון כיון שגם ר' יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, מודה שהמקלקל פטור. מיישבת הגמרא שהקורע בחמתו נחשב מתקן כי הוא עושה נחת רוח ליצרו. על כך מקשה הגמרא שדבר זה אסור ודומה לעובד עבודה זרה, ומיישבת שהעושה להטיל אימה על אנשי ביתו מותר, כמו שמצאנו אצל חכמים שהיו קורעים בגד או שוברים כלי.

אארוג לשבת – בגדרו "מקלקל" ו"צריך לגופה"

בדיון השני של הגמרא מובאת הברייתא "כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר" על ידי ר' אבהו לפני ר' יוחנן, ור' יוחנן אומר לו "פוק תני לברא", "חובל ומבעיר אינה משנה". ולאחר מכן מביא ר' יוחנן אפשרות נוספת, "ואם תמצו לומר משנה, חובל בצריך לכלבו, מבעיר בצריך לאפרו". ומקשה הגמרא ממשנתנו בה לא נאמרו סייגים לכלל "כל המקלקלין פטורין", ומתרצת שמשנתנו היא כדעת ר' יהודה, ואילו הברייתא היא כדעת ר' שמעון. טעמו של ר' שמעון לחייב את המקלקל ב"חובל" הוא ממה שהוצרכה התורה להתיר את המילה בשבת, והטעם לכך שבמבעיר גם המקלקל חייב הוא ממה שהוצרכה התורה לאסור שריפת בת כהן בשבת. לעומתו ר' יהודה אומר שמילה ושריפת בת הכהן נחשבות לתיקון כי לגבי חובל "מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי", ולגבי מבעיר "מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סמנין".

בדיון זה יש כמה נקודות הטעונות הסבר, וכמה מהלכים הוציעו רבותינו הראשונים בסוגיא זו, ומדבריהם עולות הגדרות שונות ל"מקלקל", וכן כללים שונים ל"מלאכה שאינה צריכה לגופה". להגדרות וכללים אלה יש, כמובן, משמעות להבנה ולפסיקה במקרים רבים, מתי נחשבת הפעולה לפעולה האסורה מהתורה (כלומר: מתי נחשבת הפעולה לתיקון ולמלאכה הצריכה לגופה), ומתי נחשבת היא לפעולה האסורה מדרבנן (כלומר: מתי נחשבת הפעולה ל"מקלקל" או ל"מלאכה שאינה צריכה לגופה").

ג. מהלך הסוגיא ומסקנתה לפי כמה משיטות הראשונים: רש"י,
תוס', רמב"ם, בעל המאור
1. שיטת רש"י

כמה נקודות בולטות בדברי רש"י בפרושו לסוגיא:

א. קריעה שהיא חובה נחשבת תיקון. בחילוק הראשון של הגמרא, בין מת שיש עליו חובת קריעה, שהקריעה עליו נחשבת תיקון, לקריעה על מת שאין עליו חובת קריעה כתב רש"י: "במת דידיה שחייב לקרוע עליו, הלכך

אארוג לשבת – בנדררי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

קריעה דידיה לאו קלקול הוא אלא תיקון". רש"י לא הזכיר את המצווה כזו שגורמת להחשיב את הפעולה לתיקון, אלא את החובה".

ב. כל קורע (גם על מת שחייב לקרוע עליו וגם למירמי אימתא) פטור לדעת ר' שמעון הפוסט במלאכה שאינה צריכה לגופה. כשחילקה הגמרא בקורע בחמתו בין דעת ר' יהודה שלפיו הקורע בחמתו חייב, לדעת ר' שמעון שלפיו הקורע בחמתו פטור משום שהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, כתב על כך רש"י שגם לגבי הקורע על מתו היה ניתן לחלק בין המשנה לברייתא ולומר שהמשנה שפוטרת היא כדעת ר' שמעון, ואילו הברייתא שמחייבת היא כדעת ר' יהודה, אלא שרצתה הגמרא לנסות להעמיד את שני המקורות לפי תנא אחד, והוא ר' יהודה, שאילו לפי ר' שמעון בכל מקרה יהיה פטור, שהרי כל קריעה על מת או בחמתו דומה למוציא את המת לקברו והיא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ג. קלקול מבחינה מוסרית נחשב "מקלקל". בקורע על מנת לעשות נחת רוח ליצרו כתב רש"י שכיון שהדבר אסור, גם אינו נחשב כמתקן אלא כמקלקל, כיון ש"מלמד ומרגיל את יצרו לבא עליו". כלומר קלקול מוסרי מחשיב את הפעולה כקלקול. מסתבר שהדברים שייכים רק במלאכה שהיא במהותה קלקול, כקורע ומוחק וכו', ואילו הכותב דברי לשון הרע, למשל, בשבת, יהיה חייב גם לדרך זו.

ד. היחס בין "צריך לגופה" ל"מקלקל בחבורה". באוקימתא בה הגמרא מעמידה את המשנה שלפיה מקלקל בחובל ובמבעיר פטור כר' יהודה ואת הברייתא שלפיה חובל ומבעיר חייב גם כשהוא מקלקל, כותב רש"י שני מהלכים. לפי המהלך הראשון יש מסורת כזו שר' יהודה פוטר מקלקל בחובל ומבעיר, כמשנתנו ושלא כברייתא. לפי המהלך השני (ה"ולי נראה"

¹⁷ כפי שנראה להלן, תוס' הוכיחו ממה שמצאנו במילה ובשריפת בת כהן שר' שמעון החשיב אותם לקלקול, שצורך מצווה אינו נחשב תיקון. אולי יש לחלק לדעת רש"י בין קריעת בגד שהיא ייצור של בגד קרוע, שכאשר יש חיוב לקרוע אותו הקריעה נחשבת לתיקון וייצור, לבין החבלה בתינוק הנימול ושריפת בת הכהן, שהמצווה אינה קשורה ל"ייצור" של דם או של אש, והחיוב במצווה הוא בסילוק הערלה או ביעור עוברי העברה.

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

שברש"י) המקלקל ו"מלאכה שאינה צריכה לגופה" כרוכים האחד בשני. לפי ר' יהודה שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, יש אפשרות שייחשב כמתקן במלאכות אלה, ואילו לפי ר' שמעון, כיון שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, צריך שגם ה"מתקן" יהיה תיקון בגופה של המלאכה, ובחובל ובמבעיר אין תיקון בגוף המלאכה, שכל חובל ומבעיר מקלקלים הם, ומה שמבעיר מתקן לטובת הקדירה אינו נחשב מתקן לדעת ר' שמעון כיון שאינו תיקון בגופה של המלאכה. ולכן, כיון שראינו שחייבה התורה בשתי מלאכות אלה, בחובל בהיתר המילה ובמבעיר באיסור שריפת בת כהן, אנו מבינים שהתורה מחייבת במלאכות אלה גם כשהוא מקלקל גמור¹⁷.

הדברים מעוררים לשאלה בדעת ר' שמעון – האם במלאכות חובל ומבעיר אין צורך כלל בכל הדינים שנלמדו מ"מלאכת מחשבת" או שרק על התנאי של "מתקן" נאמרה דרשה זו. והדברים נוגעים לסוגיית הגמרא בכריתות יט: וכן לדברי התוס' בכתובות (ה: ד"ה את"ל), וראה גם ברמב"ן כאן בחידושי (שהקשה על דרכו של רש"י ממה שמצאנו שיש צורך ב"צריך לגופה" במלאכות חובל ומבעיר, ובשלב מסוים, לשיטתו הוא, תלה את הדבר במחלוקת ר' יוחנן ור' אבהו) ובדברי האבני נזר (או"ח סי' שפט), ואין כאן מקום להאריך. מ"מ, לכאורה, ההבנה הפשוטה העולה מדברי רש"י היא שמבעיר גדיש של חברו מרוע לב וחובל בחברו מסיבות דומות, נחשב מחלל שבת לדעת ר' שמעון, אע"פ שאין המלאכה נצרכת לגופה ואין בה תיקון.

לעומת זאת לר' יהודה גם תיקון "צדדי" נחשב כתיקון, ולכן אם צריך לאפרו ולכלבו, נחשב מתקן. ומשמע מדברי רש"י שר' יוחנן הלך בשיטת ר' יהודה, ואילו ר' אבהו בשיטת ר' שמעון. כך הבינו גם התוס' בדעת רש"י.

¹⁷ ראה בחידושי הרמב"ן שהקשה על דברי רש"י שלפי דבריו היה אפשר להוכיח שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב כבר מעצם היות החבורה וההבערה מל"ט המלאכות, כיון שלפי דבריו כל חובל ומבעיר אין בהם תיקון בבחינת צריך לגופה.

אארוג לשבת – בנדררי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

2. שיטת התוספות

א. צורך מצווה נחשב "מלאכה הצריכה לגופה". ההבדל הראשון בין רש"י לתוס' נעוץ בכך שלדעת תוס' מלאכה שנעשית לצורך מצווה נחשבת כמלאכה הצריכה לגופה, ולכן במת שיש מצווה לקרוע עליו נחשבת הקריעה כמלאכה הצריכה לגופה, וגם לרבי שמעון יש בכך חיוב כל זמן שאינו בגדר מקלקל. לכן, לדעת תוס', ההבדל בין המשנה לבין הברייתא בדין "הקרוע על מתו" אינו בכך שהמשנה היא כר' שמעון והברייתא כר' יהודה (ולא כרש"י), שאם המדובר היה על מת שחייב לקרוע עליו, גם ר' שמעון היה מחייב, ואם על מת שאין חובת קריעה עליו גם ר' יהודה יפטור.

ב. צורך מצווה אינו נחשב "תיקון". לגבי ההגדרה האם צורך מצווה נחשב תיקון, שרש"י כתב על כך שדבר של חיוב נחשב תיקון, התוס' הוכיחו מדברי הגמרא לגבי חובל במילה שאין זה נכון, שהרי מכאן למד ר' שמעון שמקלקל בחבורה חייב, ואם היה צורך המצווה נחשב תיקון אי אפשר היה להוכיח זאת משם. ומכאן שבמלאכה של קלקול, גם כשהיא נעשית לצורך מצווה, יש פטור של "מקלקל".

לפי זה הוצרכו התוס' להסביר מדוע הגמרא חייבה בקרוע על מת שיש מצווה לקרוע עליו, ואינו נחשב מקלקל. תוס' הסבירו זאת בשתי דרכים:

לדרך הראשונה יש חילוק בין קלקול לצורך מצווה שאינו מוליד חפצא שיש בו שימוש, אלא מקלקל בלבד, כבמצוות מילה (והדבר נמדד, כמובן, ביחס לערלה ולפריעה, שאילו היינו מודדים זאת ביחס לאדם היה הדבר נחשב תיקון), לבין קלקול לצורך מצווה שגם מכשיר כלי, כבקריעה על מת שיש עליו חובת קריעה, שעל ידי כך יש לו בגד ללבשו בימי השבעה.

לפי החילוק השני מצווה אינה נחשבת תיקון כשהמצווה אינה באה בזמן אחד עם הקלקול, ובכך שונה הקריעה ממצוות המילה, שבקריעה עיקר המצווה הוא בפעולה, וכבר מתחילת הפעולה יש קיום של המצווה שמחשיב את הדבר לתיקון, ואע"פ שיש שיעור לקריעה, כגון בשאר קרובים טפח, בכל אופן כשמתחיל לקרוע כבר נחשב הדבר למצוות הקריעה. ניתן להביא ראיה לכך, שאילו היה הבגד קרוע ועומד באותו

אארוג לשבת – בגדרו "מקלקל" ו"צריך לגופה"

מקום כמעט טפח היה צריך לקרוע טפח שלם, ומכאן שפעולת הקריעה היא המצווה. לעומת זאת במילה כל עוד לא חתך את כל השיעור של הציצין המעכבין, לא נשלמה מצוות המילה, ולכן הפעולה נחשבת קלקול. ניתן להביא ראייה להבנה זו לגבי מצוות מילה מהגמרא להלן (קלג ב) שאם בבין השמשות בא למול והזהירו אותו שלא יספיק לסיים, ובכל זאת מל, ענוש כרת. ומכאן שהמצווה במילה אינה באה אלא עד השלמת הפעולה^ט.

מדברי תוס' בסוף הסוגיה משמע שלדעת ר' יהודה צורך מצווה נחשב תיקון, ומה שכתבו שאינו נחשב תיקון הוא דיוק מתוך דברי ר' שמעון.

ג. קלקול לעשות נחת ליצרו נחשב קלקול. גם לדעת תוס', כמו לרש"י, הקורע בחמתו ושלא למירמי אימתא אאינשי ביתיה פטור, משום שהעובדה שהדבר 'בעיית' מבחינת התיקון המוסרי ואליבא דאמת גורמת שייחשב ל'מקלקל', גם אם בעינינו נח הדבר באותה שעה שעושה נחת רוח ליצרו.

תוס' שאלו, לפי זה, למה לא העמדנו את המשנה הפוסרת כר' יהודה ובקורע בחמתו שלא למירמי אימתא, ואת הברייתא המחייבת בקורע למירמי אימתא, וכך לא נצטרך להעמיד את המשנה כר' שמעון שפוסר במלאכה שאינה צריכה לגופה. תוס' תרצו שרצתה הגמ' לחדש חידוש גדול יותר, שבקורע בחמתו שלא למירמי אימתא פשיטא שנחשב כמקלקל ופטור, והמשנה עוסקת בקורע למירמי אימתא שפטור משום מלאכה שאינה צריכה לגופה. נראה להסביר שהקריעה למירמי אימתא אינה נחשבת כמצווה שהופכת את הפעולה למלאכה הצריכה לגופה, כיון שמדובר כאן על אמצעי-לא-הכרחי לפעולה, ובשונה ממילה ושריפת בת כהן שהם פעולות שהמצווה מחייבת אותן.

^ט לכאורה יש לעיין לדרך רבנו תם, כיצד למד ר' שמעון שמקלקל בחבורה חייב ממילה, שהרי מה שנחשב מקלקל הוא בתחילת המילה, כל עוד אינו מקיים את המצווה, אבל כשמגיע לציץ האחרון מבין הציצין המעכבין, נמצא מתקן, ואם כן אולי הא דהוצרכה התורה להתייר מילה בשבת הוא לא משום תחילת המילה, שעליה בלא"ה היה פטור משום מקלקל, אלא על השלמת המילה, שהיא נחשבת לתיקון משום שהיא נעשית בזמן קיום המצווה.

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

ד. רבי אבהו ור' יוחנן נחלקו בדעת ר' שמעון. כאמור, לדעת רש"י ר' יוחנן ור' אבהו חלקו במחלוקת ר"ש ור' יהודה, תוס' כתבו שכן היא דעת רשב"ם, אך לדעת תוס' עצמם לא מסתבר הדבר, שאם היו חולקים במחלוקת תנאים לא היה מתאים שר' יוחנן יאמר על דברי רבי אבהו, שהם כדעת ר' שמעון "פוק תני לברא". לכן לדעת תוס' ר' יוחנן ור' אבהו נחלקו בדעת ר' שמעון. לדעת ר' יהודה צריך "תיקון גמור" כדי שייחשב הדבר למלאכה, ו"צריך לאפרו" ו"צריך לכלבו" אינם תיקון גמור. לעומת זאת לר' שמעון בחובל ובמבעיר אין צריך תיקון גמור, כפי שלמד משריפת בת כהן וממילה. לר' יוחנן לדעת ר' שמעון חייב כשחובל וצריך לכלבו או מבעיר וצריך לאפרו, אך אם אינו מתקן כלל פטור. המקור לדעת ר' יוחנן שגם לר' שמעון צריך תיקון כל שהוא, הוא שבשריפת בת כהן ובמילה המדובר הוא על מצווה, וקיום מצווה נחשב כתיקון כל שהוא. לעומת זאת לר' אבהו לדעת ר' שמעון גם באינו מתקן כלל חייב בחובל ובמבעיר.

אם כן, במקלקל בחובל ובמבעיר לדברי תוס' יש ג' דעות: א. לר' יהודה פטור גם כשמתקן קצת. ב. לר' שמעון אליבא דר' יוחנן פטור רק כשאינו מתקן ואפילו קצת. ג. לר' שמעון אליבא דר' אבהו חייב גם כשאינו מתקן כלל. מדברי תוס' במחלוקת זו מתבררת הנקודה שצורך מצווה אינו נחשב "תיקון", ולכן בשאר ט"ל המלאכות לא יהיה חיוב על קלקול שהוא לצורך מצווה, ורק בחובל ובמבעיר יהיה חיוב לדעת ר"ש.

ה. צריך לאפרו וצריך לכלבו אינם נחשבים כתיקון לדעת ר' יהודה. כאמור, לשיטת תוס' (ולא כלרש"י) "צריך לאפרו" ו"צריך לכלבו" לדעת ר' יהודה אינו נחשב תיקון, ודברי ר' יוחנן הם לשיטת ר' שמעון, שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב. תוס' כתבו שתי דרכים מדוע אין זה נחשב תיקון. לדרך הראשונה אין זה נחשב תיקון משום שאין דרך לחבול בחברו כדי לתת דם לכלבו, ואין דרך לשרוף גדיש כדי להשתמש באפר. לדרך השנייה, דעת ר"ת, החסרון שיש בתיקון האפר והדם הוא בכך שהם לא נעשים באותו זמן של המלאכה. רק לאחר שהחבלה נעשית בא הדם, ורק לאחר שנגמרת השריפה בא האפר. וזה בשונה משאר המלאכות שהתיקון בא בשעת המלאכה: קורע למירמי אימתא אינשי ביתיה, שוחט בהמה ומוציאה מידי אבר מן החי, הורג מזיקים. בקורע על מנת לתפור חייב

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

אע"פ שאין תיקון באותה שעה, כיון שהקלקול הוא מלאכת הכנה הכרחית לצורך תיקון גדול יותר, ולכן נחשב כתיקון.

ו. לדעת ר' שמעון צריך "צריכה לגופה" גם בחובל ובמבעיר. בשונה מהמשתמע מדברי רש"י, שלר' שמעון מקלקל בחבורה חייב גם כשהמלאכה אינה צריכה לגופה, הוכיחו תוס' מכמה סוגיות שגם במלאכות אלה קיים התנאי של "מלאכה הצריכה לגופה". תוס' הסבירו זאת בכך שבמילה ובשרפת בת כהן מתקיימת מצווה, וקיום מצווה מחשיב מלאכה ל"צריכה לגופה". בחובל ומבעיר שלדעת ר' יוחנן, שצריך לכלבו ולאפרו, נחשב הדבר כמלאכה הצריכה לגופה כי עושה שימוש בדם שהוא ה"נשמה" שב"נטילת נשמה", ובאפר שהוא תוצאת ההבערה. וגם בחובל ומבעיר שלדעת ר' אבהו, שהוא מקלקל גמור, נחשב "צריך לגופה", כאשר מדובר בחובל שטעה, וסבר שמותר ליתן לכלבו או ליהנות מאפר של איסורי הנאה, ומבחינתו הפעולה הייתה צריכה לגופה, אלא שלבסוף התגלתה כקלקול. בנקודה זו עולה הגדרה נוספת והיא שלתוס' "צריך לגופה" נמדד בעיני העושה, ו"מתקן" נמדד במבחן האובייקטיבי. החובל ומבעיר איסורי הנאה כדי להשתמש בהם נחשב כעושה מלאכה הצריכה לגופה כי להבנתו באותה שעה נצרכה הפעולה, ומ"מ, כיון שההנאה אסורה עליו, ייחשב כמקלקל.²

ז. לגבי "מתקן" ו"צריכה לגופה" המטרה האחרונה קובעת. את דברי רב אשי "מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סמנין" ביארו תוס', שאע"פ שיש לפעולה מטרת בינים משופרת, אם הפעולה האחרונה אינה נחשבת תיקון, אין בכך כדי לחייב. תוס' נקטו שכלל זה תקף גם לגבי מלאכה הצריכה לגופה, שאם הפעולה האחרונה אינה נחשבת תיקון, גם פעולת בינים לצורכה לא נחשבת תיקון. כך מוסבר הפטור של מוציא מרא לחפור בו למת, ודברי רב אשי פירושם – כשם שבישול סמנין לצורך צביעת בגד נחשב תיקון, גם בישול הפתילה לצורך שריפת בת כהן נחשב תיקון, וזה

² ההבערה עצמה אינה "מצווה", לכל הפחות באותם איסורי הנאה שדינם להיקבר, ר' במשנה תמורה לג... גם באיסורים שדינם להשרף יש לדון האם המצווה לבדה תועיל להחשיב את השריפה כמלאכה הצריכה לגופה, וייתכן שתלוי הדבר אם דין השריפה הוא מן התורה או מדרבנן או אופן אפשרי. לגבי חמץ היה מקום לקשור זאת למחלוקת התנאים בריש פ"ב דפסחים אם ביעור חמץ בשריפה דווקא, ואכמ"ל.

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

משום המצווה שבשריפה. החידוש בדברים אלה גדול, כי לפיו כל פעולה צריכה להימדד במטרה האחרונה שלה, הן לעניין הגדרתה כ"מתקן", והן לעניין "צריכה לגופה" כדי להגדירה כמלאכה האסורה מהתורה.

ח. מחלוקת ר' שמעון ור' יהודה בחובל אינה קשורה למחלוקת בעניין צריכה לגופה. תוס' לא קיבלו את דברי רש"י שלר"ש אין צריך "צריך לכלבו", מכח קושייתם שלפי זה ר' יוחנן לא היה צריך לומר לר' אבהו "פוק תני לברא". לכן לדעתם אין לקשור את שתי המחלוקות, והמחלוקת על מתקן בחבורה ובהבערה הייתה מסורת בידי חכמי הגמרא.

3. שיטת הרמב"ם

א. קורע בחמתו גם כשאינו למירמי אימתא חיב. הרמב"ם (הל' שבת פ"י הל' י) כתב: "הקורע כדי לתפור שתי תפירות על מנת לתפור שתי תפירות חיב, אבל הקורע להפסידה פטור מפני שהוא מקלקל, הקורע בחמתו או על מת שהוא חיב לקרוע עליו חיב מפני שמיישב את דעתו בדבר זה וינוח יצרו והואיל וחמתו שוככת בדבר זה הרי הוא כמתקן וחיב". כך כתב גם בפרק י"ב (הל' א): "והמבעיר גדישו של חבירו או השורף דירתו חיב אף על פי שהוא משחית, מפני שכוונתו להנקם משונאו והרי נתקררה דעתו ושככה חמתו ונעשה כקורע על מתו או בחמתו שהוא חיב, וכחובל בחבירו בשעת מריבה שכל אלו מתקנים הן אצל יצרן הרע".

אף על פי שהגמרא שאלה על חיוב הקורע בחמתו "וכהאי גוונא מי שרי", שאלה זו לא נוגעת להלכות שבת ולהגדרתו כ"מתקן", שלכך די בכך שרצה בפעולה זו והייתה לה מטרה טובה בעיניו, אלא הדברים נוגעים להלכות דעות. שם פסק הרמב"ם (הלכות דעות פ"ב הל' ג): "ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס".

למדנו מכאן שלרמב"ם אין צריך שיהיה מוגדר כתיקון "אליבא דאמת", אלא די בכך שלטעמו ולשיטתו (השגויים) הדבר מהווה תיקון, וזה בשונה משיטות רש"י ותוס' הנ"ל.

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

ב. **חובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו חייב.** במחלוקת בעניין מקלקל בחבורה ובהבערה הרמב"ם פסק שגם במלאכות אלה המקלקל פטור. כך כתב (הל' שבת פ"א ה"ז): "כל המקלקלין פטורין, כיצד הרי **שחבל בחבירו או בבהמה** דרך השחתה וכן אם קרע בגדים או **שרפן** או שבר כלים דרך השחתה הרי זה פטור". ובחובל וצריך לכלבו או מבעיר וצריך לאפרו חייב: כך בפרק ח (הל' ז): "החובל בחי שיש לו עור חייב משום מפרק, והוא שיהיה צריך לדם שיצא מן החבורה". וכך בפרק יב (הל' א): "המבעיר כל שהוא חייב, והוא שיהא צריך לאפר, אבל אם הבעיר דרך השחתה פטור מפני שהוא מקלקל".

על דרך דברי רש"י, שמחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן תלויה במחלוקת ר' יהודה ור' שמעון במלאכה הצריכה לגופה, הרמב"ם שפסק כר' יהודה (פ"א הל' ז) צריך לפסוק כר' יהודה גם בנקודה זו של חובל וצריך לכלבו. אך ניתן להבין מחלוקת זו גם כמחלוקת נפרדת ובה ההכרעה היא כר' יוחנן. הדבר אפשרי גם מחלוקת זו היא בדעת ר' שמעון (כשיטת תוס') אך רק אם מחלוקת זו אינה קשורה למחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה (ולמשל לא ייתכן על דרך בעה"מ שר' אבהו ור' יוחנן שניהם רק למ"ד משאצל"ג פטור).

4. שיטת בעל המאור

א. היחס בין המחלוקות: מחלוקת רבי יהודה ור"ש במקלקל בחובל ומבעיר תלויה במחלוקתם בעניין מלאכה הצריכה לגופה; רבי אבהו ורבי יוחנן נחלקו בדעת ר' שמעון. כאמור לעיל, בשתי נקודות אלה נחלקו רש"י ותוס'. לדעת רש"י המחלוקת (מקלקל ומשאצל"ג) תלויות זו בזו, ור' אבהו ור' יוחנן נחלקו במחלוקת רבי יהודה ור"ש. לעומת זאת לתוס' המחלוקת אינן תלויות זו בזו, ור' אבהו ור' יוחנן שניהם נחלקו בדעת ר' שמעון הסובר שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב. בעה"מ בזה סובר כרש"י לעניין תליית המחלוקת זו בזו, וכתוס' לעניין זה שר' אבהו ור' יוחנן שניהם אליבא דר"ש.

ב. שיטת ר' יהודה: מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, מקלקל פטור. התיקון צריך להיות בדבר שבו נעשתה המלאכה, ואפילו תיקון בצד

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

מסוים או סילוק מזיק נחשב תיקון. יסוד הדברים לבעה"מ הוא בכך שיש דמיון מסוים בין ההגדרה "מלאכה הצריכה לגופה" להגדרה של תיקון. בהגדרת מלאכה הצריכה לגופה נוקט בעה"מ, בדומה לדברי רש"י (צג: ד"ה ור' שמעון) שמלאכה שייעודה לסלק הפרעה אינה נחשבת צריכה לגופה. רק מלאכה שבאה לפעול פעולה חיובית נחשבת צריכה לגופה. ר' יהודה מחייב גם כשהמלאכה אינה צריכה לגופה, אך בתנאי שהמלאכה היא תיקון. גם בהגדרה זו של תיקון צריך שהחפץ שבו נעשתה המלאכה ישתפר ע"י המלאכה.

היות ושיטתו של בעל המאור עמוקה, נביא את התייחסותו למרבית המקרים ובכך תתבהר במקצת. במילה נחשב הדבר כתיקון כי יש כאן שיפור האיש. בשריפת בת כהן יש תיקון כי נחשב כשיפור העולם. בחופר גומה, אף שאינו צריך אלא לעפרה, המצב עם הגומה הוא מתוקן יותר מהמצב ללא הגומה. לעומת זאת חובל ומבעיר, ואפילו כשצריך לאפר או לדם לכלבו, היות והתיקון הוא צדדי, וכיון שאין דרך לעשות קלקול למטרה זו הדבר אינו נחשב כשיפור של הנחבל או העצים. בשונה מכך, הריגת מזיקים כדי שלא יצערו את האדם, היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, והיא נחשבת גם כתיקון כי מצבם המשופר של המזיקים הוא מיתה, וגם מזיקים כאלה שהדרך להרגם לצורך האכלת כלבים יהיה חייב כשחבל בהם להאכיל לכלבו. קורע בחמתו למירמי אימתא בא להשיג תוצאה בבגד – קריעה - שהיא תיקון (ולא כחובל לכלבו שהבשר לא השתפר), אלא שהקריעה באה לא למטרת התיקון הכרוך בה^{כא}.

הבנת ר' יהודה במילה ובשריפת בת כהן (מלאכה שאינה צריכה לגופה שחייבים עליה, ויש בה תיקון בעולם) מביאה את ר' יהודה לכך שהתורה צריכה להתיר מילה בשבת, וכן האיסור בשרפת בת כהן הוא לא חידוש במלאכות שבת, ומכאן שגם במלאכות חובל ומבעיר יש צורך בתיקון

^{כא} יש מקום לעיין בדברי בעה"מ, האם החומרא בקריעה לר' יהודה היא רק במצב בו הקריעה היא תיקון אובייקטיבי, כמו בחופר גומה בשדה במקום שהיא תיקון ואינו צריך אלא לעפרה (שלכך דימה בעה"מ את המקרה של קורע) או שהחובל לר' יהודה יהיה גם במצב של קורע בחמתו למירמי אימתא שאינו מתקן את הבגד, שמצד הפיכת הבגד לקרוע למטרת מירמי אימתא נחשב הדבר לתיקון בבגד.

אארוג לשבת – בגדר רי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

כבכל המלאכות, וחובל וצריך לכלבו אינו נחשב תיקון, כי אינו תיקון בדבר הנחבל והנשרף.

ג. שיטת ר' שמעון: מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה. מקלקל פטור. התיקון צריך להיות בדבר שבו נעשתה המלאכה ממש, ומכאן שבחובל ומבעיר אין צורך בתיקון. בשיטת ר' שמעון, בעיקרי הדברים דומה שיטת בעה"מ לשיטת רש"י. כיון שאין אפשרות של מלאכה הצריכה לגופה במילה ובהבערת בת כהן, למדנו מכאן שחייב במלאכות אלה גם במקלקל. ההבדל בין רש"י לבעה"מ הוא בהסברת מחלוקת ר' יוחנן ור' אבהו. לבעה"מ לאחר שהתחדש שמקלקל חייב במלאכות אלה, לר' אבהו הוא חייב בכל קלקול, ואילו לר' יוחנן, כיון שבמקור ממנו למדנו היה תיקון כל דהו, שהדבר היה לצורך מצווה, לכן גם כשחייב לר' שמעון במקלקל, החיוב יהיה רק כשהדבר נעשה לצורך תיקון כל דהו, חובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו.

ד. שתי הערות בדברי בעה"מ: בקורע למירמי אימתא דבריו כרש"י ותוס'. במלאכת זורה ובורר אין "צריך לגופה". הנקודה הראשונה היא, כאמור, בשונה מדברי הרמב"ם. הנקודה השניה נוגעת לדברי האחרונים ולהגדרה שמלאכות זורה ובורר מהותם היא ייפוי התערובת²².

5. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (קו.) האריך והעמיק הרבה בסוגייה זו. יסוד שיטתו הוא כרש"י בעניין תליית שתי המחלוקות – מלאכה הצריכה לגופה ומקלקל בחבורה. במחלוקת רבי אבהו ורבי יוחנן נקט כמה אפשרויות, אך בכל אופן שתי הדעות נאמרו לשיטת ר' שמעון, ובשילוב זה דומה שיטתו לשיטת בעל המאור. נציין כאן רק נקודות מעטות מתוך דבריו בסוגיה זו.

א. היחס בין המחלוקות: מחלוקת רבי יהודה ורש"י במקלקל בחובל ומבעיר תלויה במחלוקתם בעניין מלאכה הצריכה לגופה; רבי אבהו ורבי יוחנן נחלקו בדעת ר' שמעון. כאמור לעיל, בשילוב זה דומה שיטתו לשיטת בעל המאור. הרמב"ן העדיף את שיטת רש"י שמקור סברת ר"ש

²² עי' למשל בביאור הלכה סי' שיט ד"ה לאכול.

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

בקלקול הוא סברתו במלאכה שאינה צריכה לגופה, וכן קיבל את קושיית תוס' שאילו מחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן הייתה נעוצה במחלוקת ר"י ור"ש לא היה אומר לו ר' יוחנן פוק תני לברא.

ב. הגדרת "צריכה לגופה" וההשלכה על הבנת הלימוד ממילה. בדעת תוס' צריכה לגופה פירושו שהמלאכה נצרכת לאותה תכלית שהייתה במשכן. לעומת זאת לרמב"ן נראה שצריכה לגופה פירושו שאת מהלך הייצור שנעשה על ידי המלאכה צריך העושה. אם נבחן זאת בדוגמה של המוציא את המת לקברו – לרש"י הוא א"צ לגופה כי היה מעדיף שהמת מעיקרא לא היה כאן ובדומה לזה לבעל המאור כל מלאכה של סילוק הפרעה נחשבת א"צ לגופה. לתוס' זה שונה ממה שהיה במשכן, שבמשכן היו מוציאים לצורך השימוש בדברים שהוציאו, ואילו הוא מוציא כדי שהדבר לא יישאר כאן. לרמב"ן הפעולה אינה נחשבת צריך לגופה כי הייצור של מלאכת הוצאה הוא העברת החפץ למקומו החדש, ואילו המוציא הזה לא אכפת לו מהמקום החדש, וכל מטרתו היא שהדבר לא יהיה כאן.

בגוזז צפרניו כתבו תוס' (צד: ד"ה אבל) שהחיוב בכך הוא רק לר' יהודה שמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה. תוס' לשיטתם שהגדר הוא הצורך שהיה במשכן ובמשכן הצורך היה הצמר שנוצר במלאכת גוזז. לעומת זאת לרמב"ן חייב גם כשגוזז ע"מ שיישאר ללא הצפורניים וגם לר' שמעון. לדעת הריב"ש (שצד) הטעם הוא ש" גזיזה היתה במשכן שלא לצורך הצמר והשער, רק לצורך העור כגון בעורות תחשים". אך בדברי הרמב"ן נראה שאין צריך את ההגדרה הזו, אלא כל ייצור שהוא אחד מהתוצרים הישירים וההכרחיים של המלאכה מגדיר את המלאכה כמחוייבת, ולכן שני הצדדים – הצריך את הצמר והצריך את הגוף ללא הציפורניים נקראים מלאכה הצריכה לגופה.

בכך גם מיישב הרמב"ן את הערת בעל המאור, שהמלאכות בורר וזורה נחשבות כמלאכות הנצרכות לגופה, כיון שצריך העושה את היצירה עצמה.

לדברים אלה יש השלכה על הבנת ההוכחה ממילה. לדעת הרמב"ן אין צורך בהגדרה "צורך מצווה" כדי שתיחשב המילה כמלאכה הצריכה

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

לגופה, כיון שהמילה היא פעולה שהמל צריך אותה עצמה, ולא כמו החופר גומה שאינו צריך אלא לעפרה, ששם היצירה של הגומא אינה הכרחית באופן מהותי לעשייה שרוצה עושה המלאכה. במילה הוא חייב את האדם החבול שלפניו. אלא שהדבר נחשב "מקלקל", כיון שהאדם הנימול נותר חבול וחולה.

ג. הקלקול בחובל וצריך לכלבו ובמבעיר וצריך לאפרו. כיון שהרמב"ן סובר כתוס' ולא כרש"י, וא"כ דברי ר' יוחנן הם אליבא דר' שמעון שמחייב במקלקל בחבורה ובהבערה, קשה על כך מדוע צריך לאפרו ולכלבו נחשב מקלקל ומתקן רק במקצת. הוא לא מקבל את דברי ר"ת שהתיקון חייב לבוא בשעת הקלקול, ולכן תרוצו הוא דרך בני האדם. קלקול גדול לצורך דבר שאין רגילים לעשותו נחשב קלקול, ורק בשתי מלאכות אלה לדעת ר' יוחנן יהיה חייב בתיקון כזה.

ד. היחס בין המחלוקת בחובל ומבעיר למחלוקת בעניין מלאכה שאינה צריכה לגופה

כמו שראינו לעיל, לדעת רש"י המחלוקת תלויות זו בזו, ר' שמעון שמצריך "מלאכה הצריכה לגופה" דורש שגם התיקון יהיה בגוף הדבר שהמלאכה נעשית בו. לכן, אם פסקנו כר' שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה, עלינו לפסוק כר' אבהו, שגם מקלקל גמור חייב בשתי מלאכות אלה. לעומת זאת לדעת תוס' המחלוקות אינן קשורות זו בזו, ובעניין מקלקל בחבורה ובהבערה יש שלש דעות – ר' יהודה המצריך תיקון גמור (וחבלה לכלבו אינה תיקון מספיק), ובדעת ר' שמעון יש שתי דעות: ר' יוחנן שדורש תיקון מועט, ור' אבהו שמחייב בקלקול גמור. לדעת תוס' הפסיקה במחלוקת זו אינה תלויה במחלוקת בעניין צריך לגופה. בעל המאור והרמב"ן הלכו בדרך רש"י, שהמחלוקת תלויות זו בזו, אלא שלפי דבריהם גם ר' יוחנן וגם ר' אבהו עסקו בשיטת ר' שמעון, ור' יוחנן הצריך תיקון מועט, ובדומה לשיטת תוס', ולפי זה ייתכן שגם במלאכות אלה, אף שנפסקו כר' שמעון, נצריך תיקון מועט, וכן, כלתוס', במלאכות אחרות ברור שתיקון שכזה לא יחשב תיקון.

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

הרמב"ם פסק שחובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו חייב. לדרך רש"י עצמו ניחא, שלרמב"ם המחלוקת תלויה זו בזו ור' יוחנן כר' יהודה, והרמב"ם שפסק כר' יהודה במלאכה שא"צ לגופה מחוייב להצריך תיקון בשתי מלאכות אלה, ותיקון שכזה נחשב תיקון. גם אם נחלקו ר' יוחנן ור' אבהו אליבא דר' שמעון יתכן שהרמב"ם יפסוק כר' יוחנן, אלא שהדבר יתכן רק לדרך התוס' שהמחלוקת בתיקון אינה תלויה במחלוקת בעניין מלאכה הצריכה לגופה (ולא כשיטת רש"י בעה"מ והרמב"ן).

ה. גדרים בעניין "מקלקל" העולים מסוגייתנו לפי שיטות ראשונים אלה

נמנה להלן כמה הגדרות של מקלקל וננסה לבחון אותן לפי שיטות הראשונים השונות:

1. כשיש צורך – כגון קריעה למת שחייב לקרוע עליו, נחשבת "מתקן" וחייב. לדעת הרמב"ם יתכן שאין זה משום המצווה או החובה שבדבר, אלא עצם הצורך נחשב כתיקון, וכמו שחייב גם את הקורע בחמתו. אלא שייטכן שהגדרה זו במתקן שייכת רק אליבא דר' יהודה במלאכה הצריכה לגופה. (ראה ערוה"ש שטז כו).
2. צורך מצווה – קריעה למת שחייב לקרוע עליו. לרש"י נראה שעצם החיוב לעשות דבר זה מחשיב את הפעולה כתיקון. לדעת תוס' צורך מצווה אינו הופך פעולה לתיקון, ופטור. לדעת תוס' מש"כ בגמ' שחייב הקורע על מת שחייב לקרוע עליו אינו מחמת צורך המצווה לבדו אלא רק בצירוף האדיהיה לו בגד קרוע ללבוש בשבעה, או דהא דקורע למצווה נחשב תיקון הוא רק כשהמצווה והקלקול באים כאחד.
3. סבור שהוא תיקון – לדעת תוס' אינו נחשב תיקון אלא כשיש תיקון ממש, אבל מחשבה לתקן ונמצא מקלקל נחשבת קלקול.
4. תיקון אובייקטיבי – לדעת רש"י זה הדבר שנקרא "מתקן" – מת שחייב לקרוע עליו, ובקורע בחמתו שלא למירמי

אארוג לשבת – בנדררי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

אימתא, כיון שאובייקטיבית (=מוסרית) זה מקלקל, פטור. כך נראה גם מתוס' ומבעה"מ. לעומת זאת לרמב"ם דברי הגמ' כאן הם דברי מוסר ולא דברי הלכה, ולכן בהל' דעות פסק שאסור הדבר, אבל בהל' שבת חייב גם את הקורע בחמתו גרידא וחובל בכעסו גרידא, ולהלכות שבת, לדעת הרמב"ם, כאמור, די בכך שבעיניו זה צורך ותיקון.

5. **תיקון אובייקטיבי ראוי** – לדעת תוס' היכא שחובל בבהמה ע"מ לתת לכלבו או שורף עץ ע"מ להשתמש באפרו אינו נחשב תיקון כי אין זה מספיק חשוב ומוצדק לשרוף או לחבול לתכלית כזו. כך סובר גם הרמב"ן. לדעת בעה"מ במקרה כזה אין זה נקרא "תיקון בגופו" ולכן לר' יהודה פטור, אך התיקון הוא תיקון, ונחלקו ר' יוחנן ור' אבהו אם בעיני תיקון כל דהו או לא בחובל ובמבעיר. ובכל אופן במלאכות אחרות על תיקון כזה יהיה פטור. לעומת זאת לדעת רש"י גם תיקון כזה הוא תיקון גמור שחייב עליו לדעת ר' יהודה.

6. **קלקול שגורם תיקון יותר גדול לבסוף** – בזה גם תוס' מודים שהוי תיקון, למרות שכרגע יש קלקול, וזה הקורע ע"מ לתפור ומוחק ע"מ לכתוב שיהיה יותר טוב מבתחילה.

7. **תיקון שאינו בשעת הקלקול** – לדעת ר"ת אינו נחשב תיקון אלא קלקול (אא"כ התיקון שלבסוף גדול יותר). התוס' כתבו תירוץ נוסף, והרמב"ן כתב שהגדרה זו אינה מובנת או מקובלת לדעתו.

8. **תיקון לשם קלקול** – לדעת תוס' בסוף הסוגיא אם התיקון נועד לעשות קלקול – אם שריפת בת כהן הייתה נחשבת קלקול – גם בישול הפתילה היה לשם קלקול ונחשב קלקול, ורק משום שמצווה חשיבא תיקון נחשב הדבר לתיקון. כמו שראינו לעיל, החידוש בדברים אלה גדול, כי לפיו כל פעולה צריכה להימדד במטרה האחרונה שלה, הן לעניין הגדרתה כ"מתקן", והן לעניין "צריכה לגופה" כדי להגדירה כמלאכה האסורה מהתורה. יש לבחון את ההגדרה הזו עד כמה היא

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

מתרחבת, והאם כל פעולה שמחזיקה קלקול נחשבת "מקלקל".

- גורים ב"מלאכה שאינה צריכה לגופה" העולים מסוגיא זו.
 1. **צורך מצוה** האם נחשב "צריך לגופה"? מרש"י בסוגייתנו נראה לכאורה שלא, שקריעה על מת שחייב לקרוע עליו נחשבת מלאכה שאינה צריכה לגופה. זה שייך גם ללימוד ממילה ומשריפת בת כהן, שאין בהם תיקון של מלאכה הצריכה לגופה. לעומת זאת לדעת תוס' המצווה מחשיבה את המלאכה לצריכה לגופה.
 2. האם הגדרת **מלאכה שאינה צריכה לגופה משנה את הגדרות "מתקן"** – לדעת תוס' לא, לדעת רש"י הרמב"ן ובעה"מ כן. לכן לתוס' המחלוקות אינן קשורות זו לזו, ואילו לרש"י כן.
 3. הגדרת **מלאכה שאצל"ג** – נושא זה לעיל צד. בתוס' וברש"י צג: - לתוס' ההגדרה היא לתועלת שהיתה במשכן, ולרש"י מלאכה שאינה אלא לסלק הפרעה נחשבת אינה צריכה לגופה. בבעה"מ בסוגייתנו נראה כעיקרון כדרך רש"י, ומכאן חידש שבמלאכת בורר וזורה אין "צריך לגופה", ולכן חייב תמיד. ברמב"ן נראה גדר אחר והוא האם העושה צריך את הייצור של המלאכה באופן עקרוני או רק באופן מקרי (ובכך שונה החופר גומה ואינו צריך אלא לעפרה שנחשב אינו צריך לגופה ממילה וגזיזת ציפורניים, שהעושה צריך את המלאכה, ורק לא לצורך התוצר היוצא).
 4. **הפסיקה בזה**: רמב"ם פסק כר' יהודה, אחרים נקטו כר"ש. בשו"ע (שטז, ח) מובאת דעת הפוסקים כר"ש כסתם, ודעת הרמב"ם בשמו. כאמור לעיל, יתכן שקשורים לרמב"ם בסוגייתנו, שלדעת רש"י הפסיקה כר' יוחנן קשורה לפסיקה כר' יהודה.
2. **קורע שלא על מנת לתפור** – האם נחשב כמקלקל כמלאכה שאינה צריכה לגופה או שאינו מלאכה כלל?

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

בהגדרה של הקורע שלא על מנת לתפור לכאורה היה מקום לבחון האם הוא אינו עושה כלל מלאכה או שהוא עושה מלאכה אלא שהיא "אינה צריכה לגופה" או שהיא "מקלקל". **תוס' לעיל** (עג: ד"ה וצריך) כתבו שקורע שלא ע"מ לתפור אינו מלאכת קורע אפילו אליבא דר' יהודה. **רע"א** (בגליון הש"ס שם) הקשה מסוגייתנו, שרואים בה שקורע ע"מ להועיל נחשב מלאכת קורע, וחייב עכ"פ אליבא דר' יהודה. האבני נזר (קפו ג) כתב ליישב זאת: "לא קשה מידי מקורע על מתו ובחמתו. **דמסתמא עומד לחזור ולתפור...**". כלומר לא צריך שמטרתו תהיה על מנת לתפור, אלא שהמציאות תהיה קריעה שדרך לתפור אותה.

היה מקום לשאול על תירוצו של האבני נזר, באותם קרעים שאינם מתאחים – מדוע נאסר הדבר והרי אותם לא יתפור לעולם. ואולי יש ליישב על דרך דברי הרמב"ן בביצה (במלחמות יא. בר"ף) בעניין מוקצה, שאיסור אינו מגדיר את המציאות כמו שמגדיר היחס האנושי, ועל דרך זו אולי "ל לתוס' שקרעים שאינם מתאחים, כיון שכל מה שהם אינם מתאחים הוא רק מחמת האיסור, הוי כקורע ע"מ לתפור במובן זה שעומד לתפירה, ורק אריא רביע עליה שלא לתפור, ומשא"כ היכא שאין כאן חפצא של תפירה כלל לא הוי קורע אפילו אליבא דר' יהודה. וראה גם במרומי שדה בסוגיית זו

ח. הערה בנושא בל תשחית

לפני סיום דברינו נעיר כאן הערה קטנה שנוגעת לדברי השו"ע הרב בדיני בל תשחית.

בגמ' נאמר שהקורע למירמי אימתא אאינשי ביתיה שרי, וכמו שראינו לעיל לרמב"ם זו הלכה שנוגעת רק להלכות דעות, ואילו לשאר הראשונים יש לכך השלכה גם על החשבתו לתיקון. **בשו"ע הרב** (הלכות שמירת גוף ונפש ובל תשחית סעיף יד) כתב: "כשם שצריך להזהר בגופו שלא לאבדו ולא לקלקלו ולא להזיקו כך צריך להזהר במאודו שלא לאבדו ולא לקלקלו ולא להזיקו וכל המשבר כלים או קורע בגדים או הורס בנין או סותם מעין או מאבד מאכלות או משקין או ממאסם (או זורק מעות לאיבוד) וכן המקלקל שאר כל דבר הראוי ליהנות בו בני אדם עובר בלא תעשה,

אארוג לשבת – בגדרי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

שנאמר לא תשחית את עצה וגו' (ואם הזהירה תורה על של נכרים שנלחמים עמהם קל וחומר לשל ישראל או אפילו משל הפקר). ואפילו כוונתו כדי להראות כעס וחמה להטיל אימה על בני ביתו שאינן נוהגין כשורה".

ולכאורה הדברים סותרים את דברי הגמ' בסוגייתנו, ממנה יוצא שקריעה להטיל אימה היא דבר מותר ואף רצוי. נראה ליישב שדבריו מבוססים ע"ד המהרש"א בחידושי אגדות כאן שכתב:

"שכך אומנתו כו'. ר"ל באומנות עושה כך להביא את האדם מעבירה קטנה לגדולה כמ"ש אקרא דמושכי עון בחבלי שוא וכעבות עגלה וגו' דמקרע בגדיו כו' ודאי דנמי עבירה היא דעובר בבל תשחית הוא, והנהו רבנן נמי דקא עבדי בחמתם למרמי אימתא אינשי ביתיהו היינו נמי בדבר דלא שייך בל תשחית דשלף מצבייתא ותבר מני תבירי ודו"ק".

אלא שלדינא נראה לכאורה שהכל לפי הצורך וההשחחה, שאם יש צורך גדול מותר להשחית כלי, וכמו שמצאנו לגבי זכר לחורבן ועוד, ואכמ"ל.

ט. אחרית דבר

ראינו בעמודים אלה כמה דרכים ושיטות בסוגיית הגמרא, מהן עולות הגדרות שונות בעניין מקלקל ובעניין מלאכה שאינה צריכה לגופה. לסיום הדברים יש להזכיר שהגדרות אלה, מלבד עצם ההבנה נצרכות לנו הלכה למעשה לדברים רבים. ההבחנה בין האיסור מדאורייתא לאיסור מדרבנן משפיעה כמובן על חיוב הקרבן לעושה בשוגג ועל העונש לעושה במזיד, אך יש לה השפעות רחבות הרבה יותר – לעתים לדיני ספקות ולקולות בשעת הדחק ולצורך מצוה (כגון ההתר של הרמב"ם בהלכות שבת פ"ו ה"ט לומר לגוי לעשות איסור דרבנן במקום חולי או צורך הרבה או לצורך מצוה).

ראינו שלש דרכים עיקריות בהגדרת הפטור של מלאכה שאינה צריכה לגופה (לסלק הפרעה, לא לאותה תכלית שהייתה במקדש, לא נצרך לייצור של המלאכה) שמהוות את הבסיס למחלוקת אחרונים בעניין גזית

אארוג לשבת – בגדר רי "מקלקל" ו"צריך לגופה"

ציפורניים בשבת לצורך טבילה (עי' יו"ד קצח ט"ז ס"ק כב וש"ך בנקודות הכסף שם).

גם הגדרת "מקלקל" לעתים נצרכת לשואל לכתחילה, במקום שהצורך הוא לפעולה של קלקול, וכגון למתירים ע"י גוי במקום צורך וכדו', ואף שבמקום צורך שיש לו עניין בדבר אין זה ברור שיחשב הדבר כקלקול, תלוי הדבר בסוגיית הגמרא ובמחלוקת הראשונים בפירושה, שאם תיקון שאינו בגוף החפץ שהמלאכה נעשית בו אינו נחשב תיקון, יתכן שיהא צורך לשואל במלאכה שאיסורה דרבנן, ולדרך הרמב"ם במקרים מסוימים יהיה הדבר מותר ע"י גוי. להגדרת תוס' שהקלקול נמדד לפי המטרה האחרונה ייתכן שיש לה השלכה לדיני פסולי עדות (עי' חו"מ לד ג).